

EL CANÇONER CATALÀ (1841-1936)

Una exposició del CPCPTC

Salvador Rebés

Un segle separa gairebé les primeres mostres de cançons populars que publica Josep M. Quadrado a la revista mallorquina *La Palma* (1841) i la data en què hem de donar per acabada l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (OCPC), arran de la revolta militar del 1936. En el transcurs d'aquest segle es va formar una certa imatge de la cançó popular, emblema sonor de catalanitat, i es va establir el corpus selecte de cançons que l'ha representada fins ara dins el món excursionista, el del cant coral, a l'àmbit de l'escola, etc. Col·lectors romàntics, apòstols de la Renaixença, positivistes científics, estetes del modernisme, noucentistes curiosos, tots plegats van anar exhument entre 1841 i 1936 un magnífic patrimoni que, a més a més, retrata l'últim període del sistema de vida tradicional.

Per apropar-nos a l'origen i als fruits d'aquella tasca de recopilació i d'edició, de la qual prové una part tan essencial de l'imaginari col·lectiu català, s'ha organitzat l'exposició «El cançoner popular (1841-1936)», a cura del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana del Departament de Cultura de la Generalitat (CPCPTC), sota el comissariat de Josep Massot i Muntaner. Inaugurada a finals de 2005 al Museu d'Història de Catalunya, tornarà a obrir al Museu de Montserrat, del 15 d'octubre d'enguany al 15 de gener de 2007, i és previst que visiti Olot durant la primavera de 2007.

Els organitzadors han fet l'esforç encomiable d'aportar-hi primeres edicions, autògrafs dels col·lectors,

documents visuals i sonors, etc. Així, tenim l'oportunitat d'anar seguint pas a pas aquell camí que iniciaren en ferm els pioners del Romanticisme. Tant Josep M. Quadrado com Pau Piferrer van rebre la noció herderiana que veia en els «cants populars» el *Volksgeist*, l'esperit essencial del poble. També els prenien per testimoni de la poesia més pura i genuïna, ja que havia estat creada i transferida al marge de l'academicisme lletrat. Amic dels anteriors, el jove Marià Aguiló i Fuster hi troba el model poètic que demana la llengua catalana. L'argument definitiu. El català era apte, i prou apte, com a forma d'expressió literària. La «poesia popular» no vivia reclosa en mans d'un cenacle il·lustrat, sinó oberta a tothom. Aquesta evidència ajudaria a restablir el prestigi social de la llengua. Aguiló volia encomanar a la Renaixença les virtuts de la tradició oral, i el seu exemple esperonà una munió de col·lectors, entre els quals destaca Mn. Cinto Verdguer. Vegeu si de cas la selecció de *Cançons tradicionals catalanes recollides per Jacint Verdguer*, a cura del Grup de Recerca Folklorica d'Osona (2002). El vistiplau del món acadèmic l'encarnava Manuel Milà i Fontanals. Home d'una erudició ingent i d'un esperit crític excepcional, va saber recer-car els lligams entre la poesia popular i la literatura antiga, anant més enllà de la boirada romàntica. Li pertoca el mèrit d'haver publicat el *Romancerillo catalán* (1882), primer recull de poesia oral fet amb mètode filològic. L'exposició recorda al costat seu l'altra figura del positivisme científic, Pau Bertran i Bros, mort en plena juven-

tud i autor d'un sol llibre de la matèria, l'excel·lent *Cansons y follies populars (inèdites) recullides al peu de Montserrat* (1885). Noteu que la «poesia popular» ja havia esdevingut aquí «cançó popular».

Al darrer terç del segle XIX s'imposa una perspectiva nova. Francesc Pelai Briz i el mestre Candi Candi postulen que la cançó catalana pot ser harmonitzada per a piano i amb més profit que l'estrangera perquè porta a dins els sentiments del nostre poble. L'obra de Briz, *Cansons de la terra* (1866-1877), promou la denominació definitiva del gènere: *Cansons populars catalanes*, de Francesc Alió (1891?); *Cançoner popular*, d'Aureli Capmany (1901-1913); *Cançons Populars Catalanes*, de la Biblioteca Popular de *L'Avenç* (1909-1916), etc. I també, *Cançoner català de Rosselló y de Cerdanya*, de Pere Vidal (1885-1888); *Cançoner musical de Mallorca*, de Josep Massot i Planes

(fet entre 1900-1910, ed. 1984); *Cançons populars menorquines*, de Francesc Camps (anterior a 1911, ed. 1987); etc. La unitat supraterritorial de la llengua és present a tot el recorregut.

També els moviments associatius van contribuir amb entusiasme a la recerca de les arrels musicals i sentimentals de Catalunya, tant el món excursionista –l'Associació d'Excursions Catalana al davant, i després el Centre Excursionista de Catalunya, etc.– com l'Orfeó Català, que havia pres una gran volada abans del tombant de segle. El modernisme va donar el seu caire particular a aquesta mena de construcció simbòlica. En són testimoni els concursos de les Festes de la Música Catalana, convocats de manera discontinua per l'Orfeó Català entre 1904 i 1922. Dels arxius de l'Orfeó han sortit a la llum ara, amb motiu d'aquesta exposició, diversos reculls inèdits, una mostra dels quals s'hi exhibeix per primera vegada.

L'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya (AEFC) n'ocupa una altra secció. Fundat l'any 1915 en el marc de la Universitat de Barcelona per Tomàs Carreras i Artau, amb la col·laboració de Josep M. Batista i Roca i d'un jove Robert Gerhard, i en contacte amb el pare

de la musicologia catalana, el tortosí Felip Pedrell, l'AEFC va ser l'únic centre universitari de recerca popular anterior a 1936, animat per la dinàmica del noucentisme. Potser més d'un visitant se sentirà sorprès davant les declaracions d'orgull racial català signades per Carreras i Artau. Caldria situar-les, és clar, en el seu context històric. Tot i que l'obra de l'AEFC no arriba a concretar-se en cap cançoner, sí que ens ha llegat un centenar d'aplects, d'extensió desigual, i l'innovador *Manual per a recerques d'Etnografia de Catalunya* (1922). El fons fotogràfic de l'AEFC –d'uns 2500 documents– ha servit així mateix per proveir l'exposició.

Un altre eix temàtic és el mestre de folkloristes Rossend Serra i Pagès, qui va orientar la recollida del Bages i del Ripollès. La primera, portada a terme per Blai Padró, Joaquim Pecanins, etc., va aparèixer al *Bulletí del Centre Excursionista del Bages* (de 1906 a 1930); la segona, elaborada entre 1918-1922 per Tomàs Raguer i altres col·lectors, com ara Mn. Josep Maideu o Salvador Vilarrasa, configura el *Cançoner del Ripollès*, editat per Maria Antònia Juan i Jordi Mascarella (1998). Serra i Pagès havia instruït també l'autora d'*El cançoner de Pineda* (1931), Sara Llorens, i és l'inspirador principal

dels criteris que, entre 1930 i 1947, van regir la tasca del propietari rural i folklorista de talent Josep M. Vilarmau, editada pel Grup de Recerca Folklorica d'Osona sota el títol *Folklore del Lluçanès* (1997).

Una lona de grans dimensions congrega els protagonistes de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, l'OCPC (1921-1926), encapçalats pel seu fundador i mecenes, Rafael Patxot i Jubert. Tenint en compte els precedents esmentats –el mestratge de Rossend Serra i Pagès, l'AEFC i els certàmens de l'Orfeó Català–, el senyor Patxot es proposava la utopia d'aplegar el corpus total del cançoner a totes les terres de parla catalana. Per a això comptava amb el suport tècnic de l'Orfeó Català –el mestre Francesc Pujol dirigia el projecte– i amb una eficient «oficina» d'organització, formada pel secretari Mn. Joan Puntí i uns «treballadors» a temps parcial, tots ells molt competents: Baltasar Samper, Josep M. Casas Homs, Ignasi M. Folch i Torres, Vicenç M. de Gibert...

Els materials anaven arribant a l'OCPC per tres conductes bàsics: els concursos (1922, 1924); les donacions –així, els materials de Marià Aguiló (1923) i els de Rossend Serra i Pagès (mort el 1929)–, i els

GERARD CALDERON

treballs de camp per encàrrec o «missions de recerca». Se'n van efectuar seixanta-cinc entre 1922 i 1936. Els col·lectors signaven abans l'*Ordenació de Missions*, un contracte que garantia els principis metodològics: consignar música i lletra, dades contextuals, etc. Acabada la feina, disposaven de sis mesos per lliurar-ne els materials en net, a més d'una «memòria» o crònica en què havien de figurar els aspectes rellevants. Entre els recollidors de l'OCPC destaquen Baltasar Samper, Joan Tomàs, Joan Amades, Palmira Jaquetti i Joan Sala, però també hi participaren Higiní Anglès, Josep Barberà, Pere Bohigas, Josep Roma, Joaquim i Just Sansalvador, etc. A fi de divulgar-ne els resultats es van crear els volums de *Materials*. Els tres primers són anteriors a la guerra i la resta, a cura de Josep Massot i Muntaner, continua en curs d'edició a les Publicacions de l'Abadia de Montserrat (un volum anual des de 1993). L'any 1991 la família Patxot va cedir l'arxiu de l'OCPC a Montserrat. Finalment, l'oficina de l'OCPC anava buidant totes les cançons conegudes en fitxes mecanografiades de mida gran (33 x 46 cm), anomenades «cèdules-font». Al mateix expositor de l'OCPC criden l'atenció, i força, els corrons o cilindres de cera que s'havien fet

servir a vegades per enregistrar la veu dels informants. Les tècniques actuals han permès el rescat miraculós d'algunes d'aquelles veus, plenes d'interès documental.

El catàleg *El cançoner popular català (1841-1936)* (Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 2005), detalla i il·lustra aquest trajecte històric amb textos de Jaume Ayats, Xosé Aviñoa, Lluís Calvo, Josep Crivillé i del director de l'edició, Josep Massot i Muntaner, a més d'un proemi que explica de manera breu i precisa què és la cançó popular, escrit per Josep M. Pujol. Un CD d'arxiu PDF conté la traducció castellana i anglesa.

Una reflexió per acabar. El terme «cançoner popular» constitueix una abstracció intel·lectual que no posaré en dubte. Ja n'hem vist el rèdit cultural i l'identitari. Però el poble, la gent que cantava, ho feia amb la despreocupació intel·lectual més absoluta. Fins i tot, amb una manca de consciència lingüística que costa d'entendre. Recordeu l'anècdota de l'insigne Cels Gomis quan aquell xicot a qui demanava cançons en català cantava:

*Si no fuera por tirar
me marcharía á los barcos;*

*pero si voy y no tiro
no me darán ningún cuarto.*

La gent no diferenciava les cançons en funció de la llengua, ni mirava si l'argument era feudal i cavalleresc o no n'era... Per descomptat que els col·lectors i les entitats han protagonitzat la recerca i el servei ulterior dels materials (artístic, patriòtic, científic...), però caldria conèixer encara l'altre protagonista de la qüestió, un protagonista cabdal i *sine qua non*, que és el «poble». Els cantaires, homes, dones i criatures, demanen el seu espai, que hauria de ser el complement idoni d'aquest que celebrem avui. Volem saber qui cantava, quan ho feia, per quina mena de raons, amb quines aplicacions concretes, pràctiques o de lleure, com és que barrejava llengües... I caldria posar a l'abast del públic els fonaments teòrics del gènere: la fisonomia musical i literària dels diferents repertoris, d'on vénen les cançons, què son les variants, etc. Això dona tant de si que no ha tingut cabuda aquesta vegada. Sabem, però, que el CPCPTC n'és conscient i que tard o d'hora arribarà l'exposició didàctica sobre els subjectes folklòrics i la tipologia de la cançó popular. Per complaure una altra vegada els afeccionats i, sobretot, per fer-ne de nous.

GERARD CALDERON